

Οδυσσέας Ελύτης

Το Άξιον Εστί, Τα Πάθη,

«Άσμα ι'»

(Διδακτική πρόταση)

«Μακρινή Μητέρα, Φόδο μου Αμάραντο»

Δομή διδακτικής πρότασης

1. Εισαγωγή- Οδυσσέας Ελύτης
 - 1.1 Βιογραφικά στοιχεία
 - 1.2 Το έργο του
 - 1.3 *Το Άξιον Εστί* (Άσμα ι')
2. Δείκτες Επιτυχίας/Επάρκειας - Εμφάσεις
3. Ερμηνευτικά σχόλια
4. Διδακτικές επισημάνσεις
5. Ενδεικτικές δραστηριότητες

1. Εισαγωγή - Οδυσσέας Ελύτης

1.1 Βιογραφικά στοιχεία:¹

Ο Οδυσσέας Αλεπουδέλης –όπως είναι το πραγματικό όνομα του Οδυσσέα Ελύτη– γεννήθηκε το 1911 στο Ηράκλειο της Κρήτης. Μετά την εγκατάστασή του στην Αθήνα φοίτησε σε σχολεία με σημαντικούς δασκάλους και άρχισε να εκδηλώνει τα πρώτα πνευματικά του ενδιαφέροντα. Το 1930 εγγράφηκε στη Νομική Σχολή της Αθήνας και το 1935 άρχισε τη συνεργασία με το περιοδικό *Νέα Γράμματα*. Συνδέθηκε φιλικά με τους Αν. Εμπειρίκο, Ν. Γκάτσο, Γ. Σαραντάρη και άλλες σημαντικές προσωπικότητες που διαμόρφωσαν την πνευματική του ζωή. Ασχολήθηκε με τη ζωγραφική και πραγματοποίησε πολλά ταξίδια στην Ελλάδα και στην Ευρώπη γνωρίζοντας σημαντικές προσωπικότητες. Μετά την έκδοση της πρώτης του ποιητικής συλλογής επιστρατεύθηκε το 1940 στα αλβανικά βουνά και ακολούθως συνέχισε τις δημοσιεύσεις και εκδόσεις ποιημάτων και μεταφράσεων του. Την περίοδο του Εμφύλιου πολέμου εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, αφήνοντας πίσω τη Διεύθυνση Προγράμματος του

¹ Περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή του Οδ. Ελύτη βλ. «Χρονολόγιο του Οδυσσέα Ελύτη», εφημ. *Καθημερινή: Επτά Ημέρες*, Κυριακή 25 Σεπτεμβρίου 1994, σσ. 3-7 και Έρη Σταυροπούλου, «Χρονολόγιο Οδυσσέα Ελύτη (1911-1995)», περ. *Διαβάζω*, τχ. 362 (Απρίλιος 1996), σσ. 54-61.

Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας, κάτι που επανέλαβε το 1969 μέχρι το 1971, όταν επέτρεψε οριστικά στην Ελλάδα. Το 1979 η Σουηδική Ακαδημία του απένειμε το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας για το *Άξιον Εστί* ως ένα από τα αριστουργήματα της ποίησης του 20^{ού} αιώνα. Ο Οδυσσέας Ελύτης έφυγε από τη ζωή στις 18 Μαρτίου 1996, σε ηλικία 85 ετών.

«... για την ποίησή του, που με βάθρο την ελληνική παράδοση περιγράφει με αισθητική δύναμη και υψηλή πνευματική διακριτικότητα, τον αγώνα του σύγχρονου ανθρώπου για την ελευθερία και τη δημιουργία».

Ανακοίνωση της Σουηδικής Ακαδημίας κατά τη βράβειυσή του με το βραβείο Νόμπελ (1979).

1.2 Το έργο του:

Όπως ο Ελύτης αναγνωρίζει, το 1935 στάθηκε μια ιδιαίτερη χρονιά στην πνευματική του πορεία, αφού αρχίζει τη δημοσίευση των ποιημάτων του στο περιοδικό *Νέα Γράμματα*. Η γενιά του 30, όπως ονομάστηκε η ομάδα των νεωτεριστών ποιητών που συνεργάστηκαν με το συγκεκριμένο περιοδικό, προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από το προϋπάρχον λογοτεχνικό περιβάλλον των ρομαντικών συμβάσεων και της μεταπολεμικής απαισιοδοξίας, αναζητώντας την έκφραση στον μοντερνισμό αλλά με βάση την ελληνική παράδοση. Ο Οδυσσέας Ελύτης ήταν ένας από τους τελευταίους εκπροσώπους της λογοτεχνικής γενιάς του 30. Ο ίδιος δήλωσε για τη θέση του στη γενιά αυτή: «Από το ένα μέρος ήμουν ο στερνός μιας γενιάς, που έσκυβε στις πηγές μιας ελληνικότητας, κι απ' την άλλη ήμουν ο πρώτος μιας άλλης που δέχονταν τις επαναστατικές θεωρίες ενός μοντέρνου κινήματος».² Έχοντας ήδη μεταφράσει στα Ελληνικά στίχους του Γάλλου υπερρεαλιστή Paul Eluard, ο Ελύτης επηρεάστηκε έντονα από τον υπερρεαλισμό και δανείστηκε στοιχεία

² Οδ. Ελύτης, *Αυτοπροσωπογραφία σε λόγο προφορικό*, Αθήνα, Ύψιλον/βιβλία, 2000, σ. 14.

του, τα οποία ωστόσο αναμόρφωσε σύμφωνα με το προσωπικό του ποιητικό όραμα, άρρηκτα συνδεδεμένο με το λυρικό στοιχείο και την ελληνική λαϊκή παράδοση.

Ο Οδυσσεύς Ελύτης εξέδωσε διάφορες ποιητικές συλλογές, πραγματοποίησε μεταφράσεις ξένων λογοτεχνών και δημοσίευσε δοκίμια.

Για πλήρη βιογραφικά στοιχεία και για την εργογραφία του ποιητή, βλέπε:

https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html?cnd_id=12

1.3 Το Άξιον Εστί

Το κορυφαίο, κατά τους κριτικούς, έργο του Οδ. Ελύτη εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1959, μετά από πολλά χρόνια σιωπής του ποιητή.³ Πρόκειται για μια ποιητική σύνθεση 88 σελίδων, χωρισμένη σε τρία μέρη που τιτλοφορούνται: *Η Γένεσις*, *Τα Πάθη*, *Το Δοξαστικόν*. Στο καθένα από τα μέρη του *Άξιον Εστί* εντοπίζεται μια μορφική ποικιλία (ψαλμοί, αναγνώσματα, άσματα) και αυτοτέλεια. Ταυτόχρονα όμως υπάρχει και μια σύνδεση που ενώνει τον άνθρωπο, τον μικρόκοσμο, με το Σύμπαν, τον μακρόκοσμο, και εκφράζει την ενότητα της ζωής.⁴

Κατά τον Γ. Π. Σαββίδη, «ο Ελύτης θεμελίωσε το ποίημα πάνω σε δύο απόλυτα ταιριαστές βάσεις: τη βυζαντινή λειτουργική παράδοση και την τριαδική συμμετρία, αμφότερες βάσεις της βυζαντινής εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής».⁵ Ο τίτλος της ποιητικής σύνθεσης αυτός καθαυτός υποδηλοί, εκ προοιμίου, τη διασύνδεση με τη χριστιανική πίστη και ακολούθως το περιεχόμενο αντανακλά τη θρησκευτική τελετουργική αντίληψη της ζωής: Γέννηση – Πάθος – Θάνατος – Ανάσταση – Αθανασία. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν πιστοποιούν έναν αμιγώς θρησκευτικό χαρακτήρα του έργου, παρά υποδηλώνουν την αγωνιστική κοσμοθεωρία του Ελύτη σε ένα συλλογικό επίπεδο. Εκεί όπου σε μια δραματική αντίληψη του έργου η λατρευτική ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας συναντά την αρχαία ελληνική τραγωδία.

³ Μια πρώτη επιλογή ποιημάτων από το *Άξιον Εστί* δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Επιθεώρηση Τέχνης* το 1958 και αργότερα το 1960 ολόκληρη η συλλογή κυκλοφορεί ταυτόχρονα με το *Έξι και μια τύψεις για τον ουρανό*.

⁴ Τ. Λιγνάδης, *Το Άξιον Εστί του Ελύτη. Εισαγωγή, σχολιασμός, ανάλυση*, Αθήνα, 1984, σ.26.

⁵ Γ. Π. Σαββίδης, «“Άξιον Εστί” το ποίημα του Ελύτη», *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη*, επιμ. Μ. Vittì, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2000, σ. 139.

Εγκαταλείποντας την αυτόματη γραφή του υπερρεαλισμού και έχοντας βιώσει άμεσα το βάρος της ιστορικής δοκιμασίας του Ελληνισμού στη δεκαετία του 1940, ο Ελύτης επωμίζεται έναν πολύπλοκο ρόλο εθνικού ποιητή που υμνεί, θρηνεί, δοξάζει την πατρίδα. Αποφασίζει να υποτάξει τον ιδιαίτερο τρόπο της ποιητικής του έκφρασης στην ανάγκη να μιλήσει για την πατρίδα του. Ο Γ. Π. Σαββίδης γράφει χαρακτηριστικά:

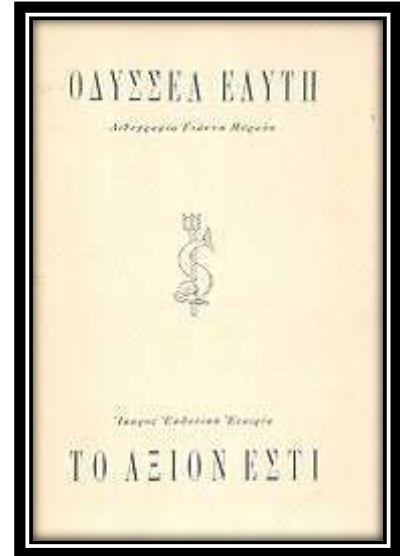
Όπως ο Σολωμός, ο Ελύτης θέλησε να σαρκώσει το ουσιαστικότερο και υψηλότερο περιεχόμενο της αληθινής ανθρώπινης φύσης, την Πατρίδα, και την Πίστη, σε επεισόδια από κορυφαίες στιγμές της σύγχρονης ιστορίας του Ελληνισμού.⁶

Στο πρώτο μέρος της ποιητικής σύνθεσης (Γένεση) περιγράφεται ποιητικά η δημιουργία του κόσμου και η γένεση του Ποιητή. Το δεύτερο μέρος (Τα Πάθη) εξιστορούν θρηνητικά τις δοκιμασίες της Σταυρωμένης Ελλάδας και στο τρίτο μέρος (Δοξαστικών) δοξολογείται ο κόσμος ο μικρός ως μία γέφυρα που θα οδηγήσει στον κόσμο τον μέγα.

Ο Τάσος Λιγνάδης σημειώνει πως «ο Ελύτης με την επική αυτή ποιητική σύνθεση ξεπερνά μια επιφανειακή ελληνικότητα στο θέμα και επιτυγχάνει την ιθαγένεια, δηλαδή τη βαθιά και αμετάφραστη μουσική λαλιά και όρχηση της ελληνικής γλώσσας καθώς και την ενσταλαγμένη φιλοσοφική σκέψη της.»⁷

Άσμα ι'

Τα Άσματα στο *Άξιον Εστί* λειτουργούν ως χορικά και εκφράζουν κάτι καθολικότερο, σε σύγκριση με τους Ψαλμούς και τα Αναγνώσματα. Παρά το διαφορετικό περιεχόμενο του καθενός, δεν πρέπει να αξιολογούνται μεμονωμένα, αλλά με γνώμονα τους Ψαλμούς και τα Αναγνώσματα με τα οποία είναι οργανικά δεμένα. Με φανερές επιρροές από τη βυζαντινή υμνογραφία (κυρίως Ρωμανός Μελωδός) έχουν ως βασικά χαρακτηριστικά τους το λυρικό στοιχείο, τον μεταφορικό λόγο, τον μουσικό ρυθμό, την αμεσότητα κ.ά.

⁶ Στο ίδιο.

⁷ Τ. Λιγνάδης, ό.π.

Το Άσμα ι' ανήκει στα *Πάθη* και πιο συγκεκριμένα στη τρίτη ενότητα των Παθών⁸, αμέσως μετά από το πέμπτο Ανάγνωσμα (Η αυλή των προβάτων), στο οποίο ο θάνατος γίνεται σύμβολο της ιστορικής μοίρας των παθών ενός λαού και πριν από τους Ψαλμούς ΙΕ και ΙΣΤ' στους οποίους εκφράζεται το παράπονο για την αντινομία της ανέμελης και ευτυχισμένης ζωής, από τη μια μεριά, με το χρέος και την αποστολή του ανθρώπου-ποιητή, από την άλλη.⁹ Έτσι, το Άσμα ι' εκφράζοντας ως βασική ιδέα τη μοίρα αυτών των παθών σε ένα, όμως, πιο προσωπικό επίπεδο, καθώς και το τίμημα που πρέπει να πληρώσει ο άνθρωπος, λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στα δύο.

Τα *Πάθη*, που διαιρούνται σε 18 Ψαλμούς, 12 Άσματα (Ωδές) και 6 Αναγνώσματα, έχουν συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο: ο πόλεμος του 1940 στην Αλβανία, η Γερμανική Κατοχή, τα χρόνια της Αντίστασης είναι οι οδυνηρές εμπειρίες που για τον ποιητή ταυτίζονται με τα *Πάθη* του Χριστού, μέχρι την πολυπόθητη Ανάσταση-Απελευθέρωση. Η μεγάλη αυτή δοκιμασία του τόπου, την οποία ο Ελύτης έζησε προσωπικά, γίνεται η πρώτη ύλη του *Άξιον Εστί*. Ο ποιητής ταυτίζεται με τη μοίρα του λαού και εκφράζει το ανθρώπινο δράμα μιας ιστορικής στιγμής. Το ατομικό και γενικό συνενώνονται με τρόπο ποιητικό. Στα *Πάθη* εναλλάσσονται ο πεζός λόγος στα αναγνώσματα, ως αφήγηση συγκεκριμένων γεγονότων, οι ψαλμοί, ως κατάθεση προσωπικών συναισθημάτων, και τα άσματα, ως έκφραση χορική της κοινής συνείδησης του ελληνικού λαού.

Το *Άξιον Εστί* μελοποιήθηκε υποδειγματικά από τον Μίκη Θεοδωράκη, που έφερε το δύσκολο ποίημα του Ελύτη πιο κοντά στον ελληνικό λαό.

«Ήταν για μένα μια μεγάλη εύνοια της θεάς τύχης να βρεθώ μπροστά σ' αυτό ακριβώς το ποιητικό έργο, που όλες θαρρείς οι διανοητικές, αισθητικές, συναισθηματικές και ιδεολογικές μου προσμονές και απαιτήσεις, είχαν στραμμένες τις κεραίες τους προς την κατεύθυνσή του.»

Μίκης Θεοδωράκης

(Σημείωμα στο εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης του *Άξιον Εστί*)

⁸ Βλ. το σχετικό σχεδιάγραμμα της αρχιτεκτονικής δομής του *Άξιον Εστί* στη σελίδα 7.

⁹ Τ. Λιγνάδης, ό.π., σ. 45

Εύα Μπέη, Σχεδιάγραμμα της αρχιτεκτονικής δομής του Άξιον Εστί στο Τ. Λιγνάδης, *Το Άξιον εστί του Ελύτη*, Αθήνα, Πορεία, 1999, σσ. [308-309].

“Σε μια εποχή θριάμβου των ποσοτικών εκτιμήσεων βλέπω την ποίηση σαν τη μόνη ενδεδειγμένη να διαφυλάξει το ιερό και απαραβίαστο της ανθρώπινης προσωπικότητας”

Οδ. Ελύτης

Άσμα ι'¹⁰

Της αγάπης αίματα	*	με πορφύρωσαν
Και χαρές ανείδωτες	*	με σκιάσανε
Οξειδώθηκα μες στη	*	νοτιά
	*	των ανθρώπων
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο
Στ' ανοιχτά του πελάγου	*	με καρτέρεσαν
Με μπομπάρδες τρικάταρες	*	και μου ρίξανε
Αμαρτία μου να 'χα	*	κι εγώ
	*	μια αγάπη
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο
Τον Ιούλιο κάποτε	*	μισανοίξανε
Τα μεγάλα μάτια της	*	μες στα σπλάχνα μου
Την παρθένα ζωή μια	*	στιγμή
	*	να φωτίσουν
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο
Κι από τότε γύρισαν	*	καταπάνω μου
Των αιώνων όργητες	*	ξεφωνίζοντας
«Ο που σ' είδε, στο αίμα	*	να ζει
	*	και στην πέτρα»
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο
Της πατρίδας μου πάλι	*	ομοιώθηκα
Μες στις πέτρες άνθισα	*	και μεγάλωσα
Των φονιάδων το αίμα	*	με φως
	*	ξεπληρώνω
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο

¹⁰ *Ανθολογία Νεοελληνικής Ποίησης, Για την Τρίτη Λυκείου, Λευκωσία, ΥΑΠ, 2004, σ. 141.*

2. Δείκτες Επιτυχίας/Επάρκειας - Εμφάσεις

ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ	ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ
Να προσδιορίζουν τα κύρια γνωρίσματα των σταθμών της νεοελληνικής λογοτεχνίας του 20ού αιώνα.	Ενδεικτικά γνωρίσματα των σταθμών της νεοελληνικής λογοτεχνίας του 20ού αιώνα: • Γενιά του '30: -ρήξη με το «μίζερο» λογοτεχνικό παρόν -πίστη στο μέλλον, στη ρώμη της γυμνασμένης και υγιούς νεότητας, στην ατομικότητα και την ελεύθερη βούληση, στη δημιουργική φιλοδοξία, στη δύσκολη τέχνη -ανανέωση της ποίησης και της πεζογραφίας, στροφή προς ευρύτερους ορίζοντες και εγκατάλειψη της ηθογραφίας -ανίχνευση σύνθετων ψυχολογικών καταστάσεων
Να αναγνωρίζουν στα ποιητικά κείμενα το ποιητικό υποκείμενο.	- η «φωνή που μιλάει» (=ποιος είμαι ή τι είμαι εγώ που σας μιλώ) στα ποιητικά κείμενα: α. το ποιητικό υποκείμενο μιλάει με το «εγώ» ή με το «εσύ» (λ.χ. η μελαγχολική ποίηση των νεορομαντικών και νεοσυμβολιστών ποιητών του μεσοπολέμου) β. το ποιητικό υποκείμενο μιλάει με το «εμείς» ή με το «εσείς» (λ.χ. η μετάβαση από το «εγώ» στο συλλογικό «εμείς») γ. το ποιητικό υποκείμενο υποβάλλει την παρουσία μιας περσόνας, μιας επινοημένης μορφής που μένει να ανιχνευθεί
Να κατανοούν τη σημασία του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.	1. η μεταφορική σημασία των λέξεων στα ποιήματα και η λειτουργία των λέξεων ως συμβόλων 2. το ποιητικό σύμβολο ως εμπλουτισμένο γλωσσικό σημείο με μεταφορικές σημασίες / συνδηλώσεις (πέρα από την κυριολεκτική, λ.χ. η Ελένη, η πόλις) 3. η συγκινησιακή αλληλουχία των λέξεων από την οποία προκύπτει το «νόημα» ενός ποιήματος, η ποίηση ως έκφραση συναισθήματος και συγκίνησης.
Να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία τους	- σημασιολογικά σχήματα λόγου: (μεταφορά, μετωνυμία, συνεκδοχή, παρομοίωση, ειρωνεία, αλληγορία, προσωποποίηση, υπερβολή) και - συντακτικά σχήματα λόγου: (ανακόλουθο, υπερβατό, χιαστό, κύκλος πρωθύστερο, παρήχηση, ομοιοτέλυτο, ομοιοκάταρκτο, επίταξη επιθέτου, επανάληψη, παραλληλία)
Να κατανοούν τους τρόπους με τους οποίους τα ιστορικά γεγονότα επιδρούν στη ζωή των ανθρώπων, διαμορφώνοντας την ατομική/συλλογική συνείδησή τους.	1. το ιστορικό πλαίσιο των λογοτεχνικών έργων: χρόνος, χώρος, ιστορικά γεγονότα, χαρακτήρες, οπτική γωνία 2. η επίδραση που ασκούν οι ιστορικές εξελίξεις στις πράξεις, τα αισθήματα και τις αντιδράσεις των ηρώων

<p>Να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.</p>	<ul style="list-style-type: none">• σύλληψη νοήματος/νοημάτων• αναδιήγηση περιεχομένου• προσδιορισμός νοημάτων, θεμάτων, δομικών στοιχείων, αφηγηματικών τεχνικών, σχημάτων λόγου, συμβόλων• επεξήγηση, ανεύρεση «κρυμμένων» νοημάτων, διασαφήνιση / σχολιασμός λέξεων, φράσεων, χωρίων• αναγνώριση και χρήση διαφορετικών πηγών, έρευνα, συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών, χρήση βοηθημάτων• προφορική και γραπτή διατύπωση απόψεων και επιχειρημάτων, δημιουργική γραφή και λογοτεχνική δημιουργία
<p>Να αναπτύσσουν την ικανότητα υπεύθυνης χρήσης και ενασχόλησης με τις ψηφιακές τεχνολογίες, με αυτοπεποίθηση και κριτικό πνεύμα, για τη μάθηση, την εργασία και τη συμμετοχή στην κοινωνία</p>	<ul style="list-style-type: none">• κατανόηση του τρόπου με τον οποίο υποστηρίζεται η επικοινωνία, η δημιουργικότητα και η καινοτομία με τις ψηφιακές τεχνολογίες• καλλιέργεια κριτικής στάσης σε ό,τι αφορά την εγκυρότητα, την αξιοπιστία και τις επιπτώσεις των πληροφοριών και των δεδομένων που διατίθενται με ψηφιακά μέσα• ικανότητα χρήσης, πρόσβασης, φιλτραρίσματος, αξιολόγησης ψηφιακού περιεχομένου, χρήσης ψηφιακών τεχνολογιών στην κοινωνική ένταξη, τη συνεργασία με τους άλλους και τη δημιουργικότητα

ΕΜΦΑΣΕΙΣ

A. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ: το ποιητικό υποκείμενο/η φωνή που μιλάει, το ποιητικό σύμβολο ως εμπλουτισμένο γλωσσικό σημείο με μεταφορικές σημασίες/συνδηλώσεις, τα εκφραστικά μέσα και η λειτουργία τους

B. ΘΕΜΑΤΙΚΗ/ΑΞΙΑΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ: το τίμημα της ελευθερίας, η Μητέρα-Παναγία ως σύμβολο της πατρίδας, η διαμόρφωση της ατομικής/συλλογικής συνείδησης, η επίδραση που ασκεί ο έρωτας στα αισθήματα, στις πράξεις και τις αντιδράσεις των ανθρώπων

Γ. ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ: κατανόηση κειμένου, ανεύρεση «κρυμμένων» νοημάτων συμμετοχή σε συζήτηση/ανάπτυξη προσωπικής άποψης, ενασχόληση με ψηφιακές τεχνολογίες

Άσμα ι΄

Το ποίημα αποτελείται από πέντε στροφές που περιλαμβάνουν τέσσερις στίχους η κάθε μία. Όλοι οι στίχοι είναι διαρθρωμένοι σε ημιστίχια, ενώ ο τρίτος στίχος στο δεύτερο ημιστίχιο «κόβεται» δημιουργώντας ένα νέο (ψευδο-)στίχο (τέταρτο στίχο) που μετρικά και νοηματικά ανήκει στον τρίτο στίχο. Το δρασκέλισμα¹¹ αυτό δημιουργεί την εντύπωση μιας μουσικής παύσης. Ο κάθε στίχος χωρίζεται στα δύο από έναν ρόδακα που ο ρόλος του δεν είναι ασφαλώς διακοσμητικός. Άλλοτε – και σε άλλα ποιήματα της ίδιας ποιητικής σύνθεσης – η χρήση του ρόδακα δίνει τη δυνατότητα μια κάθετης ανάγνωσης των πρώτων ημιστιχίων και ενίοτε μας επιβάλλει το σταμάτημα της άρθρωσης και την αντικατάσταση με μια αναπνοή. Ο τελευταίος στίχος κάθε στροφής (*Μακρινή Μητέρα Ρόδο μου Αμάραντο*) επαναλαμβάνεται ως επωδός σε όλες τις στροφές. Ας επισημανθεί ακόμη, ότι κάθε στίχος αρχίζει με κεφαλαίο γράμμα και απουσιάζει εντελώς η στίξη.

Ο Οδυσσεάς Ελύτης στο ανέκδοτο υπόμνημά του για το *Άξιον Εστί* δήλωσε τα εξής, που αφορούν την ωδή ι΄:

Τότε ήρθε απροσδόκητο ένα άλλο γεγονός, που με έφερε σε ανάλογη κατάσταση. Ο άτυχος έρωτας. Ήταν η πρώτη φορά που ταπεινώθηκε η προσωπικότητά μου αλλά και η πρώτη φορά που προχώρησα τόσο πολύ σε βάθος την ψυχική εμπειρία μου. Η Ελλάδα σαν οντότητα, ο ποιητής και ο ερωτευμένος, άρχισαν κατά περίεργο τρόπο (βλέπε και ωδή ι΄) να ταυτίζονται μέσα μου. Ήταν οι τρεις περιπτώσεις όπου δίνεις τα πάντα χωρίς να περιμένεις τίποτε. Αλλά και τρεις περιπτώσεις για τις οποίες, σ' έναν άλλο χώρο υπερβατικό, δε μπορεί παρά να ετοιμάζεται η οριστική, η μη φθαρτή, Ανταπόδοση.¹²

Στο πιο πάνω παράθεμα συνοψίζεται το θέμα του Άσματος ι΄. Σε ένα είδος εξομολόγησης το ποιητικό υποκείμενο – στην περίπτωση αυτή ένα καθολικότερο εγώ – που έζησε την έξαψη της αγάπης, ωστόσο πληγώθηκε από αυτήν, κυνηγήθηκε κι έζησε τον κατατρεγμό του πολέμου, επικαλείται την Παναγία ως αρχέτυπο της αγάπης. Έχοντας ταυτιστεί με την πατρίδα του το ποιητικό εγώ αντιλαμβάνεται και ενσαρκώνει την ιδέα της θυσίας ως τίμημα ελευθερίας.

¹¹ Όρος που χρησιμοποιείται στη μετρική, όταν δηλαδή «[...] δίνεται το νόημα με όλο το δεύτερο στίχο, ή και με μέρος απ' αυτόν». Περισσότερα για τον ορισμό του φαινομένου βλ. Γεράσιμος Σπαταλάς, «Η νεοελληνική μετρική»: Γεράσιμος Σπαταλάς, *Η στιχουργική τέχνη. Μελέτες για τη Νεοελληνική Μετρική* (επιμ.: Ευριπίδης Γαραντούδης, Άννα Κατσιγιάννη), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997, σ. 18

¹² Γ. Κεχαγιόγλου, «Ένα ανέκδοτο υπόμνημα του Ελύτη για *Το Άξιον Εστί*», *Ποίηση* 5 (Άνοιξη 1995), σ. 37

3. Ερμηνευτικά Σχόλια

Το ερώτημα, όπως τίθεται από τον Δ. Ν. Μαρωνίτη, σχετικά με τον αφηγηματικό κορμό του άσματος, είναι «κατά πόσο αυτός, μοιρασμένος σε πέντε στροφές, ανήκει εξ ολοκλήρου στη *Μακρινή Μητέρα* ή, εν μέρει τουλάχιστον, και στον υπονοούμενο ποιητή.»¹³ Σε ένα πρώτο επίπεδο, το ποιητικό υποκειμένο, σε α' πρόσωπο και σε ύφος εξομολογητικό, εκφράζει το προσωπικό του δράμα, την πίκρα, τον πόνο της αγάπης. Ένας πόνος που στη συνέχεια διευρύνεται, απεκδύεται το δραματικό προσωπικό αντίκρισμα και γίνεται ο πόνος του συνόλου, της φυλής, του ενός με το παν. Το ποιητικό εγώ ταυτίζεται με την πατρίδα: «*Της πατρίδας μου πάλι ομοιώθηκα*». Ο Έρωτας ποιητής υπερασπίζεται τις φυσικές και ηθικές αξίες, κοινό κτήμα των ανθρώπων και των όντων της φύσης.

Γράφει ο ίδιος ο Ελύτης:

Μετάπτωση στο εντελώς προσωπικό θέμα της άτυχης αγάπης και ταύτισή του με το θέμα της πατρίδας. Η θυσία γίνεται για να μπορέσουμε «μια στιγμή να δούμε την παρθένα ζωή» και ύστερα όλες οι κακές δυνάμεις πέφτουν απάνω να μας φάνε. Το θέμα περνά από το αισθηματικό στο ηθικό κι απ' το ηθικό στο μεταφυσικό επίπεδο. Κλειδί η τελευταία στροφή: της πατρίδας μου πάλι ομοιώθηκα – μες τις πέτρες άνθισα και μεγάλωσα... Η πατρίδα μεγάλωσε μέσα στις πέτρες και ο ποιητής μέσα στην άρνηση και τα μίσση. Και οι δύο τους μετατρέπουν το αίμα των φονιάδων τους σε φως. Δόξα μεταγενέστερη που κατά βάθος είναι μια επαναστροφή της Δικαιοσύνης.¹⁴

Η φωνή του ποιητικού υποκειμένου καλεί σπαρακτικά και επαναλαμβανόμενα τη Μητέρα, καθιστώντας την όχι απλώς τον αποδέκτη του παραπόνου αλλά ως μάρτυρα και συμμετοχο των δεινών του ίδιου και συνεκδοχικά της πατρίδας. Η *Μακρινή Μητέρα* ταυτίζεται από τον ποιητή με το *Αμάραντο Ρόδο* παραπέμποντας στην Παναγία και στην επίδραση του Ακάθιστου Ύμνου (Χαιρετισμοί της Παναγίας): «Ρόδον το αμάραντον, χαίρε η μόνη βλαστήσασα»¹⁵. Η προσωνυμία *Ρόδο Αμάραντο* που αποδίδεται στην Παναγία ως το άνθος εκείνο που δεν μαραίνεται και παραμένει άσπιλο και πεντακάθαρο για πάντα, αποκτά

¹³ Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Μακρινή πατρίδα», *Το Βήμα*, 2.10.2011: <https://www.tovima.gr/2011/10/02/opinions/makrini-patrida/>, πρόσβαση: 13.10.2024.

¹⁴ Γ. Κεχαγιόγλου, ό.π., σ. 60

¹⁵ *Κανόνας Ακάθιστου Ύμνου*, Ωδή α'

ευρύτερες συνδηλώσεις, συμβολίζοντας έτσι την αιωνιότητα και το άφθαρτο, την αθανασία της ψυχής.¹⁶

Η Παναγία, ως αρχέτυπο παρηγοριάς και μητρικής αγάπης, είναι παρούσα στο δράμα του ποιητικού υποκειμένου και αποκτά συμβολικές διαστάσεις. Παναγία – Μάνα – Ελλάδα ταυτίζονται και ανάγονται σε κάτι ευρύτερο, πέρα από τα ανθρώπινα. Συναντούν την αθανασία, την αιωνιότητα. Η μυστική βίωση του θείου αναδύεται από τα βάθη της ανθρώπινης ύπαρξης και ενσαρκώνεται σε αυτή τη μυστική σχέση της ψυχής με την Παναγία. Εξάλλου, η ταύτιση αυτή, Παναγίας – Ελλάδας – μάνας, δικαιολογείται από την ταύτιση του ποιητικού υποκειμένου με τη φυλή, με το έθνος του, του μικρόκοσμου με τον μακρόκοσμο, ταύτιση που διατρέχει ολόκληρη τη σύνθεση του Ελύτη.¹⁷

Α'στροφή:

Της αγάπης αίματα	*	με πορφύρωσαν
και χαρές ανείδωτες	*	με σκιάσανε
οξειδώθηκα μες στη	*	νοτιά
	*	των ανθρώπων
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο

Με εικονοπλαστική δύναμη αποδίδεται η έξαψη του έρωτα και αισθητοποιείται ο πόνος της αγάπης. Τα *αίματα της αγάπης* λειτουργούν ως απεικόνιση του πάθους, της ορμής, της ταραχής που καταβάλλει το ποιητικό υποκείμενο, με κατάληξη την οριστική παράδοσή του «με πορφύρωσαν» (τον κάλυψαν με κόκκινο χρώμα). Ιδιαίτερη φαίνεται να είναι η σημασία του πορφυρού χρώματος, αφού πέρα από την κυριολεκτική του συνδήλωση ως το χρώμα του αίματος, αποκτά συμβολικές προεκτάσεις. Πρόκειται για ένα αυτοκρατορικό, ιερό χρώμα, σύμβολο δύναμης και εξουσίας. Έτσι και εδώ η αγάπη, ο έρωτας μπορεί να λειτουργήσει ως γενεσιουργός δύναμη, που ενδυναμώνει το ποιητικό υποκείμενο και τον προστατεύει ως βυζαντινή πορφύρα.

Μια αντίστοιχη εικόνα της επενέργειας του κόκκινου αίματος συναντούμε και στον *Λάμπρο* του Δ. Σολωμού, στο απόσπασμα «Η Δέηση της Μαρίας»:

Αχ! ποίος είδε τα χέρια να σηκώνει

¹⁶ Στη χριστιανική παράδοση/θεολογία το Αμάραντο Ρόδο παραπέμπει και στον ίδιο τον Χριστό ως το άσπιλο, αμόλυντο άνθος που άνθισε στην άγωνα και αμαρτωλή Γη. Είναι αυτός που προσφέρθηκε ως θυσία για να επέλθει η σωτηρία μας. Είναι το Ρόδο της Σωτηρίας μας.

¹⁷ Κ. Ολυμπίου – Κ. Χρίστη, *Κείμενα Λογοτεχνίας*, Λευκωσία, 1999, σ. 72

η Παναγία, τα μάτια της να κλείσει;
Αχ! ποίος είδε το Πάσχα αίμα να ιδρώνει
ο Χριστός, και παντού να κοκκινίσει;

Το κόκκινο αίμα περιβάλλει όχι μόνο τον Χριστό, αλλά κατακλύζει και όλο τον χώρο της εκκλησίας αναπαριστώντας μια εικόνα με θετικές συνδηλώσεις. Το αίμα που εκπηγάξει από τη μορφή του Χριστού μετουσιώνει ουσιαστικά την ιδέα της επικράτησης της ζωής και της κατανίκησης του ίδιου του θανάτου.

Στο άσμα η διέγερση των συναισθημάτων εντείνεται/επιτείνεται από το μυστήριο και το πρωτόγνωρο του χαρακτήρα τους. Το ποιητικό υποκείμενο εμφορείται από «χαρές ανείδωτες»¹⁸, πρωτοφανέρωτες, οι οποίες το κατακλύζουν κάτι που το ίδιο αναγνωρίζει και αποδέχεται όχι ως αδυναμία δική του αλλά ως αποτέλεσμα της ισχυρής παρουσίας τους («με σκιάσανε»).

Με τον μεταφορικό λόγο –κυρίαρχο σε όλη την στροφή– αισθητοποιούνται ακόμη πιο έντονα η κατάλυση και η φθορά του ποιητικού υποκειμένου. «Οξειδώθηκα μες τη νοτιά των ανθρώπων» εξομολογείται το ποιητικό υποκείμενο με μια παραδοχή που περικλείει τη βαθύτερη αλλαγή, το σκούριασμα, το γέραςμα που επήλθε στην ανθρώπινη οντότητα μέσα στην καταλυτική επίδραση της επικοινωνίας των ανθρώπων.¹⁹ Ο άνθρωπος αναλώνει τη ζωή του στην υπηρεσία του ανθρώπου για να βιώσει εν τέλει την διάλυση της ίδιας του της ύπαρξης μέσα σε αυτό τον σκοπό.²⁰

Ο ευρηματικός και ευφάνταστος χαρακτήρας των εικόνων υποτάσσεται σε συγκεκριμένη λογική διάταξη δημιουργώντας μια κλιμάκωση συναισθημάτων τόσο για το ίδιο το ποιητικό υποκείμενο, που εξομολογούμενο στη Μητέρα-Παναγία τα πάθη του αναζητά παρηγοριά, όσο και για τον αναγνώστη που γίνεται κοινωνός του ανθρώπινου δράματος. Οι ποιητικές εικόνες οργανώνονται στον άξονα συγκεκριμένων λέξεων – κυρίως τα ρήματα «πορφύρωσαν», «σκιάσανε», «οξειδώθηκα» – που αποκτούν συμβολικές αποχρώσεις και παρόλο, που βρίσκονται σε χρόνο παρελθοντικό, δίνουν την αίσθηση ενός αέναου πόνου. Το ποιητικό υποκείμενο νιώθει να πνίγεται μέσα στον πόνο και αναζητά τη λύτρωση στη μάνα.

¹⁸ Το επίθετο παραπέμπει στην εκκλησιαστική χρήση, π.χ. «ανείδωτον έως τότε ηκολούθησε θαύμα», βλ. Τ. Λιγνάδης, ό.π. σ. 209

¹⁹ *Ανθολογία Νεοελληνικής Ποίησης*, ό.π., σ.153

²⁰ Συνειρμικές διακειμενικές συσχετίσεις μπορούν να γίνουν με το ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Όσο μπορείς» με κοινό θεματικό άξονα την περιφρούρηση της προσωπικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας του ανθρώπου μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Β' στροφή

Στ' ανοιχτά του πελάγου	*	με καρτέρεσαν
Με μπομπάρδες τρικάταρτες	*	και μου ρίξανε
αμαρτία μου να 'χα	*	κι εγώ
	*	μια αγάπη
Μακρινή Μητέρα		Ρόδο μου Αμάραντο

Ο χώρος και ο χρόνος δράσης γίνονται τώρα πιο συγκεκριμένοι. Το πέλαγος γίνεται το περιβάλλον μέσα στο οποίο το ποιητικό υποκείμενο θα δεχθεί τα πλήγματα εξαιτίας της κρυφής του αγάπης και οι τρικάταρτες μπομπάρδες (ιστιοφόρα εξοπλισμένα με κανόνια) το μέσο για την καταστροφή του. Μεταφερόμαστε έτσι συνειρμικά στην επανάσταση του 1821. Τα πλήγματα, λοιπόν, δεν αφορούν μόνο το σώμα του ποιητικού υποκειμένου που παραδόθηκε στον έρωτα, αλλά και το σώμα της ίδιας της Ελλάδας. Η φωνή του ποιητικού υποκειμένου γίνεται η φωνή της πατρίδας, του Έθνους. Αυτός είναι, εξάλλου, και ο βασικός θεματικός άξονας που δεσπόζει σε όλο το *Άξιον Εστί*. Σύμφωνα με τον Ξ. Κοκόλη, αυτός ο πόλεμος πρέπει να με συνδυαστεί με τον ψαλμό ΡΚΗ' (128) του Δαβίδ από την Παλαιά Διαθήκη: «Πλεονάκις επολέμησάν με εκ νεότητός μου, και γαρ ουκ ηδυνήθησάν μοι» (Πολλές φορές απ' όταν ήμουν νέος, με πολέμησαν κι όμως δεν με νίκησαν»), ο οποίος χρησιμοποιείται ως προμετωπίδα του *Άξιον Εστί* και εκφράζει ουσιαστικά μια πικρή κι αγέρωχη υπερηφάνεια που αφορά τόσο τον ποιητή όσο και τον τόπο του.²¹

Η σκέψη του ποιητικού υποκειμένου μεταφέρεται στις συνθήκες του πολέμου («ανοιχτά του πελάγου», «Με μπομπάρδες τρικάταρτες», «μου ρίξανε»), εντούτοις, νοηματικά η στροφή δεν είναι αποκομμένη από την προηγούμενη. Αυτή η ανάμνηση οδηγεί στην έξαρση και στην τραγική διαπίστωση σχετικά με την αιτία της δραματικής αυτής κατάληξης, του πολέμου δηλαδή που δέχθηκε. «Αμαρτία μου να 'χα και εγώ μια αγάπη» εξομολογείται το ποιητικό υποκείμενο όταν συνειδητοποιεί πως η αγάπη που τον κατακλύζει εκλαμβάνεται ως αμαρτία. Σύμφωνα με μία άποψη, «την ευλογία του Έρωτα τού την αμαυρώνουν η προκατάληψη και το κακό του πολέμου και το αίμα της αγάπης γίνεται το αίμα των φονιάδων που το ξεπληρώνει.²² Σε μια δεύτερη σημασιολόγηση, ας μην ξεχνάμε ότι η φωνή εδώ ταυτίζεται με τη φωνή της πατρίδας που σε μια κρίσιμη ιστορική περίοδο μιλά για

²¹ Ξ. Α. Κοκόλης, *Για το Άξιον Εστί του Ελύτη. Μια οριστικά μισοτελειωμένη ανάγνωση*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1984, σ. 25.

²² Αν. Δεκαβάλλης, «Ο έρωτας, η δύναμή του, οι μορφές και οι μεταμορφώσεις του στην ποίηση του Οδ. Ελύτη», *Αιολικά Γράμματα*, τχ. 43-44, 1978, σ.70.

αγάπη. Ποια άλλη αγάπη θα μπορούσε, λοιπόν, να εννοεί παρά την αγάπη για την ελευθερία; Συνεκδοχικά και την αγάπη του ίδιου του ποιητικού υποκειμένου/ποιητή για την ελευθερία.

Με την επανάληψη της επίκλησης *Μακρινή Μητέρα Ρόδο μου Αμάραντο* ενισχύεται η μουσικότητα του ποιήματος και συνάμα τονίζεται η επαφή με το θρησκευτικό αίσθημα, η βαθιά ανάγκη του ανθρώπου να προστρέξει σε μια ανώτερη δύναμη, στο θείο. Εξάλλου, η Παναγία δέθηκε άρρηκτα με την ιστορία, τις περιπέτειες του ελληνισμού και τον καημό της ρωμιοσύνης και έτσι οι σκληρά δοκιμαζόμενοι Έλληνες βρίσκουν παρηγοριά κι ελπίδα στην χριστιανική τους πίστη και στη σκέψη πως στον αγώνα που δίνουν δεν είναι μόνοι τους.

Με την ποικιλία των εκφραστικών μέσων επιτυγχάνεται, ανάμεσα σε άλλα, η μουσικότητα. Ας επισημανθούν ιδιαίτερα οι παρηχήσεις «τρικάταρτες»-«καρτέρεσαν» (-αρτε), «ανείδωτες»-«οξειδώθηκα» (-ειδω) και το ομοιοτέλευτον («πορφύρωσαν-καρτέρεσαν», «σκιάσανε-ρίξανε», «Αμαρτία μου-σπλάχνα μου-καταπάνω μου»)²³

Γ' στροφή

Τον Ιούλιο κάποτε	*	Μισανοίξανε
τα μεγάλα μάτια της	*	μες στα σπλάχνα μου
την παρθένα ζωή μια	*	στιγμή
	*	να φωτίσουν
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο

Ο Ιούλιος – μήνας ο οποίος συναντάται συχνά στον Ελύτη και έχει τη δική του σημασία²⁴– θα υποδεχθεί και θα φιλοξενήσει τον έρωτα. Ο τόνος του ποιήματος γίνεται και πάλι προσωπικός και ο λυρισμός φορτίζει συναισθηματικά το ποίημα. Ο έρωτας πλέον δεν είναι αόριστος, αποκτά πρόσωπο, μια γυναικεία μορφή με μεγάλα μάτια που εμφανίζεται κάποιον καλοκαίρι στη ζωή του ποιητικού υποκειμένου και τον συνεπαίρνει. Όπως έχει επισημανθεί από την κριτική: «Για τον έρωτα ο Ελύτης δεν μιλάει ποτέ στο παρόν αλλά πάντα στον τύπο της ανάμνησης. Ανάμνηση όμως γι' αυτόν είναι κάτι που περικλείνει όχι μόνο το παρελθόν αλλά και το παρόν και το μέλλον». Κάθε λόγος για χαμένο Παράδεισο, αλήθεια διεγείρει την ελπίδα για έναν Παράδεισο που μπορεί να ξαναβρεθεί.»²⁵

²³ Τ. Λιγνάδης, ό.π., σ. 212.

²⁴ Παράβαλε «Ο Ιούλιος με το φωτεινό πουκάμισο» (Το Άξιον Εστί, Ψαλμός ΙΔ') και «Άξιον εστί εορτάζοντας τη μνήμη /των αγίων Κηρύκου και Ιουλίτης/ ένα θαύμα που καίει στους ουραμούς τ' αλώνια» (Το Δοξαστικόν).

²⁵ Χ. Ρ. Χίλτυ, «Ένας σύγχρονος Έλλην λυρικός», *Αφιέρωμα Οδ. Ελύτης, Αιολικά Γράμματα*, τχ. 43-44, 1978, σ. 47.

Είναι φανερό ότι η έμφαση εδώ πέφτει στην αντίθεση: *σπλάχνα* vs *φως*. Μέσα στο σκοτάδι γεννιέται το φως και μέσα από τα σπλάχνα σηματοδοτείται η δύναμη του έρωτα. Μέσα σε αυτή τη μυστηριακή κατάσταση η μέχρι τότε άγνωρη ζωή φωτίζεται από ένα καινούριο φως. Η αναπαράσταση γίνεται αυτόματα, αστραπιαία. Ο «εσωτερικός» αυτός φωτισμός, το ενδόμυχο φως, το οποίο συναντούμε ξανά στην ποίηση του Ελύτη,²⁶ προέρχεται από *τα μεγάλα μάτια* δηλαδή τα μάτια της αγάπης – ίσως της πρώτης αγάπης– που θα φωτίσουν μια ζωή που μόλις ξεκινά, μια παρθένα ζωή.²⁷ «Η πρώτη φορά που προχώρησα τόσο πολύ σε βάθος την ψυχική μου εμπειρία» δήλωσε, άλλωστε, ο ίδιος ο Ελύτης.²⁸ Εξάλλου, στον Ελύτη, χάρη στην επενέργεια του φωτός, το κάλλος, το αγαθό, και το θείο συλλαμβάνονται ως μια ενδοκοσμική ταυτότητα, που πραγματώνει τη δεύτερη διάσταση αυτής της ζωής, που είναι ένας επίγειος παράδεισος πληρότητας και μακαριότητας.²⁹

Οι ποιητικές εικόνες παραστατικές, σχεδόν απτές συντελούν στην αποκάλυψη των μύχιων συναισθημάτων του ποιητικού υποκειμένου. Συνειρμικά ανακαλούμε τον στίχο από τον Β΄ Ψαλμό των Παθών «ρεύματα πράσινα μες τα γαλάζια/όσα είδα στα σπλάχνα μου να ανάβουνε».³⁰

Δ' στροφή

Κι από τότε γύρισαν	*	καταπάνω μου
Των αιώνων όργητες	*	ξεφωνίζοντας
«Ο που σ' είδε, στο αίμα	*	να ζει
		και στην πέτρα»
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο

Η αίσθηση της πληρότητας, όπως αποτυπώθηκε στην προηγούμενη στροφή, αίρεται μέσα στις περιστάσεις που περιγράφονται σε αυτή τη στροφή. Από τη στιγμή που το ποιητικό υποκείμενο βίωσε τον συγκλονισμό του έρωτα, πληρώνει για το αμάρτημά του. Σε συνέχεια του «επολέμησαν με», τώρα όλες οι κατάρες, οι προαιώνιες «των αιώνων όργητες»

²⁶ Για περισσότερες διακειμενικές αναφορές βλ. Ξ. Α. Κοκόλης, ό.π., σσ. 73-75.

²⁷ Στο ίδιο.

²⁸ Βλ. εισαγωγικό σημείωμα σ. 10.

²⁹ Ερ. Καψωμένος, «Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης και το ελληνικό πολιτισμικό πρότυπο», *Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης. Ερμηνευτικά ζητήματα*, Πάτρα, Περί τεχνών, 2005, σ. 28.

³⁰ Η λέξη *σπλάχνα* επανέρχεται συχνά στο *Άξιον Εστί*. Για περισσότερες αναφορές καθώς και σημασιοδοτήσεις της λέξης *σπλάχνα* βλ. Ξ. Α. Κοκόλης, ό.π., σ. 75. Για το ίδιο θέμα, βλ. https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/search.html?lq=word:5676&cnd_id=12. Πρόσβαση: 17.10.2024.

άρχισαν τον κατατρεγμό του. Ο ευθύς λόγος «Ο που σ' είδε, στο αίμα να ζει και στην πέτρα» [αυτός που σε γνώρισε (αγάπη) να ζει στο αίμα (πόνος) και στην πέτρα (σκληρότητα)] εντείνει τη δραματικότητα της κατάρας. Η διέξοδος φαίνεται αδύνατη και η πορεία του ποιητικού υποκειμένου δεν είναι άλλη από αυτή της ίδιας του της πατρίδας: μια σκληρή ζωή μέσα στο αίμα και τον πόνο. Τη μεταφορική αυτή σύλληψη συναντούμε, σύμφωνα με τον Λιγνάδη, και στους στίχους του Μ. Σαχτούρη ««οι άνθρωποι εδώ γενήκαν ένα με την πέτρα/χτυπούν την πέτρα και σκίζουνε τα σπλάχνα τους»».³¹

Η λειτουργικότητα των λέξεων, τα εκφραστικά μέσα, τα σχήματα λόγου γίνονται τα βασικά εργαλεία του ποιητή για να μπορέσει να αποτυπώσει το εφιαλτικό σενάριο που εκτυλίσσεται. Με την προσωποποίηση «των αιώνων», τη χρήση της μετοχής «ξεφωνίζοντας» και με τον ευθύ λόγο αποτυπώνεται αυτό το θέμα, καθώς και η συναισθηματική φόρτιση του ποιητικού υποκειμένου.

Η επαναλαμβανόμενη επίκληση *Μακρινή Μητέρα Ρόδο μου Αμάραντο* λειτουργεί ως αρμός και έτσι επιτυγχάνονται οι θεματικές μετατοπίσεις από το προσωπικό εγώ στο καθολικό, τόσο μεταξύ των στροφών όσο και εντός της ίδιας της στροφής.

Ε' στροφή

Της πατρίδας μου πάλι	*	ομοιώθηκα
Μες στις πέτρες άνθισα	*	και μεγάλωσα
Των φονιάδων το αίμα	*	με φως ξεπληρώνω
Μακρινή Μητέρα	*	Ρόδο μου Αμάραντο

Μέσα από τους στίχους αυτής της στροφής αποδίδεται η ακατάλυτη αγάπη του Έλληνα για τον τόπο του, μιας κι «ομοιώθηκε» με την πατρίδα. Η φωνή του ποιητή εκπροσωπεί τον κάθε Έλληνα, και αποκαλύπτει το βαθύ δέσιμο με τον τόπο του: «Μες στις πέτρες άνθισα και μεγάλωσα». Εδώ δεν υπολανθάνει η ταύτιση των δύο αλλά δηλώνεται ευθέως και με υπερηφάνεια. Η πορεία του ποιητή ακολουθεί την πορεία της πατρίδας. Η μοίρα των δύο ταυτίζεται.

Η Ελλάδα δημιουργήθηκε μέσα σε ένα τέτοιο φυσικό τοπίο (*μες στις πέτρες άνθισα*), ωστόσο κατάφερε παρά τις δυσκολίες και κακουχίες να ξεπεράσει τα εμπόδια και να μεγαλώσει, να μεγαλουργήσει. Εύλογος ο παραλληλισμός με τον στίχο του Γ. Σεφέρη «άνθη

³¹ Πρόκειται για το ποίημα του Μ. Σαχτούρη «Τρία δάκρυα του θεού» από τη συλλογή *Η λησμονημένη*.

της πέτρας, φυσιογνωμίες/που ήρθαν όταν κανένας δε μιλούσε και μου μίλησαν/ που μ' άφησαν να τις αγγίξω ύστερ' απ' τη σιωπή». ³² Έτσι και το ποιητικό υποκείμενο μεγάλωσε μέσα στις δικές του πέτρες, «μέσα στην άρνηση και τα μίση», όπως ο ίδιος ο ποιητής αναφέρει στα σχόλιά του για την σημασία της τελευταίας στροφής στην κατανόηση του ποιήματος. ³³ Σε μια πιο ελεύθερη ερμηνεία, με αυτό το αυτοαναφορικό στοιχείο ο ποιητής αναφέρεται πιθανόν στη σκληρή κριτική που δέχτηκε από τους κριτικούς, ιδιαίτερα στην αρχή της πορείας του, και από όσους δεν κατανόησαν ή δεν αποδέχτηκαν το μήνυμά του.

Με εικονοπλαστική φαντασία και αντιθετικό σχήμα αποδίδεται στον επόμενο στίχο το αποτέλεσμα της εθνικής συνείδησης, δηλαδή το χρέος και η ευθύνη του ποιητικού υποκειμένου απέναντι στην πατρίδα ³⁴ « Των φονιάδων το αίμα με φως ξεπληρώνω». Η υπέρβαση που έχει ήδη συντελεστεί στον προηγούμενο στίχο (ποιητικό υποκείμενο/Ελλάδα κατάφεραν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες και να προχωρήσουν) προωθείται τώρα μέχρι την κορύφωσή της. Η ποιητική συνείδηση του Ελύτη επιβάλλει την καθαρότητα. Το αίμα μετατρέπεται σε φως και η δύσκολη αυτή εμπειρία μπορεί να ξεπεραστεί μόνο με την αγάπη. Ο ποιητής αναδεικνύει το ιδιαίτερο εκείνο στοιχείο της ελληνικής ψυχής, που έχει δώσει σ' αυτόν το λαό τη δυνατότητα να αντιστέκεται και να επιβιώνει: τη θυσία. Έτσι, υποδεικνύει το φως ως το μέσο για να ξεπληρωθούν οι αμαρτίες και να επέλθει η δικαιοσύνη.

Εξάλλου, όπως δηλώνει ο ίδιος ο Ελύτης: «Το φως και η ιστορία στην Ελλάδα είναι ένα και το ίδιο πράγμα. Με την έννοια ότι σε έσχατη ανάλυση το ένα αναπαράγει το άλλο, το ένα ερμηνεύει και δικαιώνει το άλλο, ακόμη και το κενό που είναι μαύρο». ³⁵

Κλείνοντας, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη του Δ. Ν. Μαρωνίτη σχετικά με τις συνδηλώσεις που αποκτά ο επαναλαμβανόμενος στίχος *Μακρινή Μητέρα Ρόδο μου Αμάραντο* στην τελευταία στροφή του ποιήματος. Το τρίπτυχο Παναγία – Μάνα – Ελλάδα φαίνεται εδώ να λειτουργεί πιο καθαρά και να ενισχύει ευρύτερους προβληματισμούς. Έτσι, «ενώνοντας τις δύο λέξεις της Ωδής, θα μιλούσα για *μακρινή πατρίδα*. Που ο Σεφέρης την είπε *καημό της Ρωμοσύνης*». ³⁶

³² Τ. Λιγνάδης, ό.π., σ.210

³³ Βλέπε εισαγωγικό σημείωμα σ.11

³⁴ Κατά τον ίδιο τον Ελύτη στο *Εκλογή 1935-1977*, ό.π., σ. 196: τα ιστορικά βιώματα τον οδήγησαν σε μια μεγαλύτερη ιστορική και ηθική συνειδητοποίηση.

³⁵ Ο. Ελύτης, *Εκλογή 1979*, 138γ, στο Ερ. Καψωμένος, ό.π. σ. 19.

³⁶ Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Μακρινή πατρίδα...»

4. Διδακτικές Επισημάνσεις

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας:

- Να αναδειχθούν τα βασικά γνωρίσματα της ποίησης του Οδ. Ελύτη.
- Να σχολιασθεί ο υπερρεαλισμός στην ποίηση του Οδ. Ελύτη.
- Να επισημανθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ποιητικής σύνθεσης του *Άξιον Εστί*, έτσι όπως εμφανίζονται στο Άσμα ι'.
- Να μελετηθούν τα σχόλια του ίδιου του Ελύτη για το Άσμα ι'.
- Να επισημανθεί η φωνή που μιλάει / η ταύτιση του ποιητικού υποκειμένου με την Πατρίδα.
- Να σχολιασθεί το ιστορικό πλαίσιο του ποιήματος.
- Να σχολιασθεί η επωδός *Μακρινή Μητέρα Ρόδο μου Αμάραντο*.
- Να εντοπισθούν τα βασικά σύμβολα του ποιήματος και να δοθούν εναλλακτικές ερμηνευτικές εκδοχές για την αποκωδικοποίησή τους.
- Να εντοπιστούν τα εκφραστικά μέσα και να σχολιαστεί η λειτουργία τους.

5. Ενδεικτικές δραστηριότητες:

1. Με βάση ποια στοιχεία κατατάσσεται, κατά τη γνώμη σας, το ποίημα στην ενότητα του *Άξιον Εστί* «Τα Πάθη»;
2. Να εξηγήσετε ποια συναισθήματα εκφράζει στο ποίημα το ποιητικό υποκείμενο απέναντι σε ό,τι βιώνει.
3. Να αναφέρετε δύο μεταφορές με τις οποίες αποδίδεται η ψυχολογική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου.
4. Την ποίηση του Ελύτη διαπνέει η ενιαία ελληνική παράδοση (αρχαιότητα, Βυζάντιο Νεότερη Ελλάδα). Υπάρχουν στοιχεία στο Άσμα ι' με βάση τα οποία τεκμηριώνεται η άποψη αυτή;
5. Να σχολιάσετε την επανάληψη του στίχου *Μακρινή Μητέρα Ρόδο μου Αμάραντο*.
6. Να εξηγήσετε τι συμβολίζει το Αμάραντο Ρόδο.
7. Να εξηγήσετε σε ποια σημεία του ποιήματος ταυτίζεται η φωνή του ποιητικού υποκειμένου με τη φωνή της πατρίδας.
8. Να μελετήσετε στο Άσμα ι' την παρουσία του φωτός και να εξηγήσετε τη λειτουργία του με αναφορά σε συγκεκριμένους στίχους.
9. Να αναφέρετε τρία (3) εκφραστικά μέσα που προσδίδουν στο Άσμα ι' λυρικήτητα.

10. Αφού εντοπίσετε την προσωποποίηση στη τέταρτη στροφή, να αποδώσετε το νόημα των σχετικών στίχων με δικά σας λόγια.
11. Να εξετάσετε την αρχιτεκτονική του ποιήματος: Έχουν οι στροφές νοηματική σύνδεση μεταξύ τους; Αν ναι, να την επισημάνετε.
12. Να ερμηνεύσετε τους στίχους «Της πατρίδας μου πάλι * ομοιώθηκα/Μες στις πέτρες άνθισα * και μεγάλωσα».
13. Να εξηγήσετε πώς συσχετίζεται η αποστροφή προς τη Μητέρα στο Άσμα ι' και στο Απόσπασμα 1 από το *Σχεδιάσμα Γ'*, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* του Δ. Σολωμού.

Μητέρα, μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα,
κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου
με λογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,
τα μάτια τούτα, να σ' ιδούν μες στο πανέρμο δάσος,
που ξάφνου σου τριγύρισε τ' αθάνατα ποδάρια
(κοίτα) με φύλλα της Λαμπρής, με φύλλα του Βαϊώνε!
Το θεϊκό σου πάτημα δεν άκουσα, δεν είδα,
ατάραχη σαν ουρανός μ' όλα τα κάλλη πόχει,
που μέρη τόσα φαίνονται και μέρη 'ναι κρυμμένα·
Αλλά, Θεά, δεν ημπορώ ν' ακούσω τη φωνή σου,
κι ευθύς εγώ τ' Ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;
Δόξα 'χ' η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι.

14. Να παρουσιάσετε στους συμμαθητές σας ολόκληρη την ποιητική σύνθεση *Το Άξιον Εστί*, διαβάζοντας χαρακτηριστικά αποσπάσματα. Συνοδέψτε την παρουσίασή σας με τη μουσική του Μ. Θεοδωράκη από το ομώνυμο έργο.
15. Ο Ελύτης, εκτός από ποιητής, ήταν και ζωγράφος. Αφού μελετήσετε τις εικονιστικές συνθέσεις του ποιητή που συνοδεύουν μερικές ποιητικές του συλλογές (π.χ. *Ιδιωτική οδός*, *Ο κήπος με τις αυταπάτες*), να ζωγραφίσετε κάτι που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ο Ελύτης για να συνοδεύσει το Άσμα ι'.

Βιβλιογραφία

Αν. Καραντώνης, *Για τον Οδυσσέα Ελύτη*, Αθήνα, Παπαδήμας, 1980.

Γ. Π. Σαββίδης, «“ Άξιον Εστί” το ποίημα του Ελύτη», *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη*, επιμ. Μ. Vitti, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2000.

Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Όροι του λυρισμού στον Οδυσσέα Ελύτη*, Αθήνα, Κέδρος, 1980.

Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Πρώτα φιλολογικά προλεγόμενα στο “ Άξιον Εστί”, του Ελύτη», *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη*, επιμ. Μ. Vitti, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2000.

Ερ. Καψωμένος, *Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης. Ερμηνευτικά ζητήματα*, Πάτρα, Περί τεχνών, 2005.

Ξ. Α. Κοκόλης, *Για το Άξιον Εστί του Ελύτη. Μια οριστικά μισοτελειωμένη ανάγνωση*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1984.

Ξ. Α. Κοκόλης, «Για το Άξιον Εστί του Ελύτη», *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη*, επιμ. Μ. Vitti, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2000.

Οδυσσέας Ελύτης, Ποίηση – Θεωρία – Πρόσληψη. Πρακτικά Ημερίδας Νοέμβριος 2011, επιμ. Μ. Πουργούρης, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπ. Παιδείας και Πολιτισμού, Ύψιλον/βιβλία, 2011.

Οδυσσέας Ελύτης, *Εκλογή 1935-1977*, Άκμων.

Τ. Λιγνάδης, *Το Άξιον Εστί του Ελύτη. Εισαγωγή, σχολιασμός, ανάλυση*, Αθήνα, 1984.

Αφιερώματα περιοδικών

Αιολικά Γράμματα, τχ. 43-44, 1978.

Αντί, τχ. 492, 1992

Διαβάζω, τχ. 362, Απρίλιος 1996

Η καθημερινή. Επτά Ημέρες. Κυριακή 25 Σεπτ. 1994

Η λέξη, τχ.106, Δεκέμβρης 1991

Σύνταξη/Επιμέλεια της διδακτικής πρότασης: Ευτυχία Γεωργίου, Σύμβουλος Φιλολογικών Μαθημάτων

Εποπτεία: Δρ Λεωνίδας Γαλάζης, Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων